

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

ETICKÁ VÝCHOVA V PROSTŘEDÍ SOŠ A SOU

Petr Lansdorf

Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku

2008 – 2012

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Josef Slowík, Ph.D.

Plzeň, červen 2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni dne 30. června 2012

.....

Vlastnoruční podpis

Chtěl bych touto cestou velmi poděkovat vedoucímu bakalářské práce PhDr. Josefu Slowíkovi, Ph.D. za konzultace a podněty při vedení práce.
V Plzni dne 30. června 2012

Petr Lansdorf

Obsah

Úvod.....	5
1 Teoretická část.....	6
1.1 Vymezení základních pojmů.....	6
1.1.1 Etika.....	6
1.1.2 Morálka.....	7
1.2 Etická výchova a její postavení ve školství.....	7
1.2.1 Vzdělávací obsah etické výchovy.....	8
1.2.2 Způsob výuky etické výchovy.....	9
1.2.3 Spory o formu předmětu Etická výchova.....	10
1.3 Hodnoty a výchova k hodnotám.....	11
1.4 Rámcové vzdělávací programy a etická výchova.....	13
1.4.1 Základní školství.....	13
1.4.2 Gymnázia.....	14
1.4.3 Střední odborné školy a střední odborná učiliště.....	15
1.5 Přínos etické výchovy.....	15
1.6 Zkušenosti s výukou etické výchovy.....	16
2 Praktická část.....	19
2.1 Porovnání začlenění etické výchovy v ŠVP na třech různých SOŠ a SOU.....	19
2.1.1 Analýza ŠVP.....	19
2.1.2 Shrnutí srovnávací analýzy částí ŠVP.....	23
2.2 Dotazníkové šetření na vybraných SOŠ a SOU.....	24
2.2.1 Analýza odpovědí pedagogických pracovníků.....	24
2.2.2 Shrnutí analýzy dotazníkového šetření pedagogických pracovníků.....	29
2.2.3 Analýza odpovědí žáků.....	30
2.2.4 Shrnutí analýzy dotazníkového šetření žáků SOŠ a SOU.....	33
2.2.5 Celkové shrnutí výzkumu.....	34
3 Závěr.....	35
4 Resumé.....	36
6 Seznam literatury:.....	38
7 Seznam internetových odkazů:.....	39
8 Přílohy.....	40

Úvod

Člověk se narodí do kultury, která vychází z určitých uznávaných vzorů a hodnot, do společnosti, ve které jsou dána nějaká pravidla. Panují zde všeobecné představy o tom, co je přijatelné a normální. Etické normy si potom osvojujeme v procesu výchovy. Škola je kromě rodiny druhým nejdůležitějším místem, kde si osvojujeme a rozvíjíme tyto etické hodnoty. Rodiče sice mají na morálním vývoji svého dítěte největší podíl, ale druhým největším činitelem, ovlivňujícím rozvoj dítěte, je škola. Ve škole se žák učí přijímat nejdůležitější hodnoty, jako je především soužití a způsob komunikace v rodině, škole a mezi vrstevníky.

Od školy se tedy očekává, že se v jejích prostorách žáci naučí pravidlům a normám společenského života, rozvinou své citové a charakterové vlastnosti natolik, že budou schopni života ve společnosti. Otázkou je, jakým způsobem se sociálním dovednostem mají naučit.

Téma práce „Etická výchova v prostředí SOŠ a SOU“ jsem si zvolil především kvůli svému zájmu o problematiku etiky ve školství. V současné době se vede řada diskuzí ohledně implementace etické výchovy do vzdělávacího systému a jedná se o téma, které není ještě pořádně zpracované našimi odborníky.

Cílem mé bakalářské práce je:

1. Jaké místo má výuka etické výchovy v našem školství.
2. Užitečnost jejího zavedení jako samostatného předmětu i na středních odborných školách a učilištích.

V teoretické části chci s použitím odborné literatury a elektronických zdrojů především vymezit základní pojmy a objasnit místo etické výchovy v rámcových vzdělávacích programech základních i středních škol, zamyslet se nad významem etické výchovy obecně a zjistit, jaké jsou dosavadní zkušenosti s výukou nového předmětu.

Nebudu pracovat pouze s literaturou a elektronickými zdroji, ale chci se ve zbývající části práce obeznámit s názory středoškolských učitelů a žáků na tuto problematiku. Žáci budou mít jeden typ dotazníku a pedagogičtí pracovníci druhý. Cílem mého výzkumu je zjistit, do jaké míry jsou žáci i učitelé spokojeni se současným rozsahem a obsahem výuky etické výchovy na středních odborných školách a učilištích. Požádal jsem vedení tří kladenských škol o distribuci dotazníků mezi studenty ve věku od 15 – 18 let a zároveň jsem dotazníky předložil členům pedagogického sboru.

Práce je tím de facto rozdělena na teoretickou a praktickou část, i když se ve spoustě bodů obě části prolínají a doplňují.

1 Teoretická část

1.1 Vymezení základních pojmů

1.1.1 Etika

Etika je jedním z mnoha oborů, které se zabývají mechanismy chování. Jedná se primárně o filozofickou disciplínu, zabývající se vztahem lidského jednání k mravním normám. Člověk je svou povahou bytost kulturní, společenská, a jako taková vytváří určité sociální vztahy a vazby. Tím vytváří společnost, ve které se pohybuje jako jedinec, který komunikuje a nějakým způsobem vychází s ostatními. Život ve společnosti si vynucuje shodnout se na základních společných pravidlech a sankcích za jejich porušování.

O etice je známo, že se zrodila v Řecku, v zemi, která položila základy evropské kultury. Pojem se odvozuje od řeckého slova *ethos*, které znamená zvyk, obyčej, pořádek, způsob jednání. (Jirásková, 2004) Za zakladatele etiky je považován Aristoteles, který tuto disciplínu výslovně vztáhl k chování člověka. Aristoteles si kladl otázku, která vyspělou řeckou civilizaci upoutávala již dlouhou dobu: *Jak má jednat člověk v soukromém i ve veřejném životě a na čem u lidské existence záleží?* (Weischedel, 1995.s.43) Od jeho doby se etikou rozumí teorie, věda o morálce a mravnosti, věda o tom, jak by se lidé měli chovat v soukromém, pracovním a veřejném životě. (Janotová, 2005) Existují i jiné definice, ale v zásadě obsahují totéž.

Etické problémy byly v dějinách filozofie řešeny z mnoha různých pohledů. Typologie jednotlivých řešení je docela rozsáhlá, v základu však etiku dělíme na teoretickou a praktickou. Teoretická etika věnuje pozornost teoretickým otázkám etiky. Zabývá se popisem a tříděním názorů, postojů a jednání a snaží se podat kritéria pro to, za jakých podmínek je dovoleno to či ono, a především hledá odpovědi na otázku, co je dobré a co je špatné. Praktická etika se zabývá konkrétním jednáním a aplikací mravních norem v konkrétním chování. (Hejna, 2006.) S vývojem společnosti se pojmu etika začalo užívat v nejrůznějších kontextu, například lékařská etika, politická etika, novinářská etika, etika sociálního pracovníka, pedagoga atd.

1.1.2 Morálka

Pokud hovoříme o etice, nelze se nezmínit i o významu slova morálka. Pochází z latinského slova *mos*, které do češtiny můžeme přeložit jako mrav, obyčej, způsob, zvyk. Někteří autoři slova etika a morálka libovolně zaměňují (Dorotíková, 2003), jiní uznávají, že mezi nimi existuje nepatrný rozdíl. Z etymologického hlediska mají tato slova téměř stejný význam. Podle Janotové a kol. je morálka nejstarším regulátorem lidského chování. Morálka a etika jsou podle těchto autorů vzájemně podmíněny a propojeny. Pokud se mění společnost, mění se i morálka a zákonitě i její odraz v obecně přijímaných etických normách. (Janotová, 2005) Mohli bychom také hovořit o morálce jako o předmětu etiky, podle které je etika vlastně teorií morálky, tedy filozofickou disciplínou zkoumající morálně relevantní chování a jeho normy.

Určitou představu o tom, co je morální, má člověk od okamžiku, kdy si začne uvědomovat svou sociální provázanost se společností kolem sebe. Centrální otázkou tedy může být věta: Co je morální a co už ne? Všichni máme představu, jak definovat morálně vyspělého člověka. Některé výzkumy prokázaly, že určitá kritéria jsou všeobecně platná: spravedlnost, smysl pro povinnost, odpovědnost vůči ostatním, důstojnost a sebeovládání. (Hass, 1999)

Hass pracuje s pojmem „morální inteligence“. Termín znamená, že musíme užívat morální složku své bytosti inteligentním způsobem. Naše morálka se nesmí řídit našimi impulsy, ani pocity. Morální jednání vyžaduje analýzu, porozumění a emocionální empatii.

Morálka je představa toho, co je správné jednání a chování. Jsou to zásady, kterými se člověk řídí z vnitřního přesvědčení. Zároveň se jedná o zásady, které jsou lidem společné, jako je spravedlnost, smysl pro povinnost, odpovědnost vůči ostatním, důstojnost a sebeovládání.

Není možné se pouštět do dalekosáhlé filozofické úvahy nad tímto tématem, protože pro potřeby této práce naprosto stačí vědět, že podle etických norem naší společnosti můžeme poměrně snadno rozlišit, co je mravně správné, nesprávné, špatné a dobré.

1.2 Etická výchova a její postavení ve školství

Co je nejpodstatnější při výchově? V posledních letech řada odborníků vynaložila značné úsilí, aby objevila klíč ke zdravému rozvoji osobnosti. Vědci vycházeli z obecně známé skutečnosti, že člověk má radost, když učiní něco dobrého pro sebe, ale i pro ostatní.

Každodenní zkušenost ukazuje, že v našich postojích a jednání obvykle převažuje preferování vlastních potřeb. Člověk má tendence vyhledávat výhody na úkor druhých. Tato nerovnováha deformuje charakter a působí ve společnosti destruktivně. Proto jednou z prvořadých úloh výchovy je rozvíjení schopnosti ztotožnit se s druhým člověkem a udělat pro něj něco dobrého bez toho, aniž bychom očekávali protislužbu nebo odměnu. (Lencz, 1992)

Na základě výše uvedeného je možno etickou výchovu definovat jako obor, který má u žáka rozvíjet prosociální dovednosti. Prosociálnost je stěžejním pojmem v etické výchově. Slovo je odvozeno z latinského slova socius – druh. Prosociálnost souvisí se zlatým pravidlem mravnosti: Co nechceš, aby dělali tobě, nedělej druhým. Prosociální chování je zaměřené na prospěch jiných osob, bez nároku na vnější odměnu.

V charakteristice vzdělávacího oboru etická výchova v rámcových vzdělávacích programech (dále jen RVP) ZŠ (základních škol) je tak možné seskupit žádané kompetence do pěti okruhů:

- Vytvoření si pravdivé představy o sobě samém, tato představa má být pozitivní
- Tvořivé řešení každodenních problémů
- Samostatné pozorování s následným kritickým posouzením a vyvozením závěrů pro praktický život
- Sociální dovednosti, které jsou zaměřeny nejen na vlastní prospěch, ale také na prospěch jiných osob, k čemuž patří správné způsoby komunikace, schopnost vcítit se do situací ostatních, schopnost spolupráce
- Pochopení základních environmentálních a ekologických problémů a souvislostí moderního světa (Svobodová, 2011)

1.2.1 Vzdělávací obsah etické výchovy

Vzdělávací obsah přímo vychází z výzkumu Roche-Olivara ze začátku osmdesátých let. Obsah tvoří tato témata:

- Mezilidské vztahy a komunikace
- Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe i druhých
- Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního a společného rozhodnutí
- Komunikace citů

- Interpersonální a sociální empatie. Asertivita. Zvládnutí agresivity. Sebeovládání. Řešení konfliktů
- Reálné a zobrazené vzory
- Prosociální chování v osobních vztazích, veřejném životě. Solidarita a sociální problémy, pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství. (Roche-Olivar, 1992)

Vzhledem k tomu, že dnešní svět přináší řadu problémů, tvoří obsah předmětu i šest aplikačních témat. Jedná se v podstatě o rozšíření Roche-Olivarova projektu. Lenczovi šlo především o to, aby se lidé chovali prosociálně ve všech oblastech svého života, proto zařadil tzv. aplikační témata. Jsou to:

- etické hodnoty
- sexuální zdraví
- rodinný život
- duchovní rozměr člověka
- ekonomické hodnoty
- ochrana přírody a životního prostředí

Právě zařazením těchto témat se Roche-Olivarův program stal něčím víc než jen výchovou k prosociálnosti, stal se skutečnou etickou výchovou. Ministerstvo školství přejalo myšlenky obou myslitelů a prakticky do nich nezasáhlo a učinilo z nich docela rozumný kompromis. Když se totiž podíváme na oba programy, jsou zde jisté rozdíly. Lencz klade např. důraz především na etickou stránku, zatímco Roche-Olivar na rozvoj sociálních dovedností. Hlavní rozdíl však nacházíme v metodice. Lencz vychází do značné míry z domácích zdrojů a je velmi přínosné, že odráží domácí mentalitu blízké země (Slovenska). Na Slovensku je povinná etická výchova od roku 1993 a my tedy můžeme sledovat, jaké má výsledky, co přinesla pozitivního a co naopak negativního.

1.2.2 Způsob výuky etické výchovy

Cílem metod a způsobů, používaných v etické výchově, je nejen informovat žáka, ale především mu umožnit, aby si vytvořil na dané téma vlastní názor a osvojil si správné postoje a chování. Lencz vytyčil tři stupně, kterými lze dítě k tomuto cíli přivést:

1. Prvním stupněm je *kognitivní senzibilizace*. Jak vyplývá z názvu, umožňuje dítěti pochopit určitou skutečnost, význam a smysl tématu, o kterém se hovoří. Typické formy

práce jsou v tomto případě např. pozorování, psychohry, prezentace pozitivních vzorů chování (literatura, video, film), rozvíjení morálního hodnocení. (Lenz, 1992)

2. Pochopit, co je správné, ještě neznamená i dělat to, co je správné: proto další stupeň je *nácvik ve třídě*: experimentování s chováním, zkoušení a nácvik sociálních dovedností (třeba omluva), hraní rolí, scénky, slohová práce, interview se skutečnými i fiktivními osobami. Správnou realizaci potom poskytne zpětná vazba, která je velmi důležitá. (Lenz, 1992)

3. Aby se upevnily dovednosti a postoje, osvojené v podmínkách třídy, zaměřuje se výchova na reálnou zkušenost, tedy aplikaci osvojeného učiva v reálném životě. Tomuto účelu slouží záznamy pozorování chování lidí, vedení deníku o zkušenostech s aplikací osvojených dovedností, výstřižky z časopisů a novin, týkající se daného tématu, rozhovor v rodině na dané téma atd. Taková pozorování mohou doplnit konkrétní akce, jako uspořádání kulturního nebo sportovního představení, akce charitativního charakteru apod. (Lenz, 1992)

Úkolem etické výchovy je tedy vést žáka k dovednostem, „... které jsou zaměřeny nejen na vlastní prospěch, ale také na prospěch jiných a celé společnosti...správné způsoby komunikace, respekt k hodnotám, názorům a přesvědčení jiných lidí..k vytvoření vlastního světového názoru, k pochopení základních problémů moderního světa...“ [1] Jedná se o nový předmět, který byl do rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání včleněn v roce 2009 a do škol je zaváděn od září 2010.

1.2.3 Spory o formu předmětu Etická výchova

Tento krok směřuje k postupnému zavedení vyučovacího předmětu Etická výchova s jednotnou metodikou do našich škol. Takové opatření řada odborníků přivítala, některá sdružení se ale staví proti. Podívejme se nejprve na stanovisko obou stran.

Hlavním argumentem Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy pro zavedení Etické výchovy je skutečnost, že v našem školství chybí předmět, který by pečlivě a systematicky rozvíjel sociální dovednosti a mravní stránku žáků. Ministerstvo se v tomto opírá i o zkušenosti z většiny zemí Evropské unie (vyjma zemí jižní Evropy), ve kterých je etická výchova do vzdělávacího systému zařazena. Každý stát má trochu jiný název (např. Filozofie života a etika ve Finsku, Sociální studie ve Švédsku) (Korim, 2008) v zásadě ale obsahují stejný vzdělávací obsah. Jedná se vždy o povinné předměty.

Naproti tomu odpůrci povinné etické výchovy tvrdí, že jde o krok špatným směrem. Upozorňují na fakt, že už v současných vzdělávacích dokumentech existuje průřezové téma

Osobnostně sociální výchova, která má s plánovanou etickou výchovou mnoho společných bodů. Rámcové programy nechávají ale vždy na jednotlivých školách rozhodnutí, jak ji budou realizovat. Zavedení nového předmětu Etická výchova je podle těchto odpůrců zbytečným krokem. Obávají se, že zavedení nového předmětu naruší již vypracované a zavedené vzdělávací programy jednotlivých škol. Mluvčí neziskové organizace EDUin, Tomáš Feřtek k tomu poznamenává, že ministerstvo tímto krokem „*fakticky likviduje práci škol a učitelů vykonanou v minulých letech*“ [2]

Je vhodné v této souvislosti poznamenat, že doplňující vzdělávací obory, mezi které byl nově zařazen i obor etická výchova, nejsou povinnou součástí základního vzdělávání, jeho obsah pouze doplňují a rozšiřují. Škola se může sama rozhodnout, jestli tuto možnost využije či nikoli. Doplnění nebo přepracování školních vzdělávacích plánů je nutné pouze v případě, že se škola rozhodne posílit výuku etických témat prostřednictvím doplňujícího vzdělávacího oboru (dále jen DVO) etická výchova. Je pouze na dané škole, jestli se bude jednat o předmět povinný, volitelný či nepovinný. Může rovněž vzdělávací obsah etické výchovy integrovat do podobného předmětu. [3]

Na zajímavější problém poukazuje Svobodová.(2011) Poukazuje na skutečnost, že veškerý obsah etické výchovy směřuje pouze k systematické výchově charakteru, přitom etická výchova je širší pojem. Předmět ovlivňují podle ní pouze psychologické, a nikoli filozofické kořeny. Omezovat etickou výchovu pouze na tzv. prosociální výchovu znamená nevyužít možnosti rozvíjet schopnosti, ve kterých naši žáci zaostávají. Žák si má své postoje a dovednosti utvářet, což znamená, že hlavním výsledkem by měl být dialog – náročný a kritický. Tato metoda filozofického dialogu a kritického čtení u našich žáků chybí, což je problém. Etická výchova je vystavěna na zážitkové metodě, a to nestačí. Kromě chybějícího dialogu a kritického čtení chybí i přímá participace na aktivitách školy (např. charitativní akce) a důkladné poznávání našeho i cizího kulturního prostředí. K její námitce se vrátíme v podkapitole věnované gymnaziálnímu vzdělávání.

V zásadě ale můžeme konstatovat, že nikdo primárně neodmítá etickou výchovu. Veškeré dohady se týkají jen formy, v jaké bude zaváděna do škol. A to je pozitivní zjištění, neboť v ostatních vyspělých zemích je výchova k mravnosti považována za základ.

1.3 Hodnoty a výchova k hodnotám

Je nutné zamyslet se nad tím, proč i v naší zemi není etika běžnou součástí výuky na všech stupních škol. Je jasné, že do roku 1989 ji brzdil totalitní režim se svými překroucenými

hodnotami, proč se ale nezačlenila do školních osnov ihned po revoluci? Vacek to komentuje slovy, že „*mravní výchova je v Čechách záležitostí postavenou na náhodných individuálních vkladech výjimečných pedagogů... v rovině praktických a kompetentních aktivit je ale morální výchova na okraji zájmu škol i učitelů*“. (Vacek, 2002 s. 62.)

Takové tvrzení není pro naše školství příliš lichotivé, je ale důvod se obávat, že je pravdivé a stále aktuální. Na důvody, které vedly k uvedené situaci, se můžeme podívat ve dvou rovinách: prvním je společenská situace po revoluci v roce 1989 obecně a druhou jsou vlastní možnosti našich škol.

V širší politicko - společenské situaci můžeme hovořit o určité krizi morálky, kterou v postkomunistických státech charakterizují specifické znaky. Korim (2008) hovoří o nezralosti naší politické a společenské scény – listopadové období nastartovalo rychlou kariéru mnohým lidem bez občanských a morálních kvalit. Pro oblast výchovy to potom znamená, že chybí správné modely chování a způsobu života veřejných představitelů. Jejich chování s sebou přináší nejrůznější aféry a problémy, které lidi vedou ke zpochybňování podstaty demokracie, neboť viníci často zůstávají nepotrestáni. Dá se říci, že tyto skutečnosti jsou nejzásadnější i tak dlouho po převratu. Je-li něco v nepořádku s našimi představiteli, musí se to nutně odrážet ve výchovném procesu.

Naproti tomu, řada autorů (Piřha, 2006) připomíná přehnaně velký důraz na preferenci materiálních potřeb a odklon od duchovních záležitostí. Dlouho uzavřený Západ byl v očích mnoha lidí spojený s blahobytem a méně s duchovními hodnotami. V posledních několika letech můžeme pozorovat, že společnost začíná být více odolná proti komerční manipulaci a reklamě. Není možné svádět úpadek morálky jen na tzv. konzumní způsob života. Koneckonců, zehrání na „zkaženou mládež“ je staré jako lidstvo samo. Pokud docházelo k opravdové krizi morálky, byla zde vždy souvislost s politicko - společenským uspořádáním.

Výše uvedené jevy měly dopad i na školství a oblast mravní výchovy. Ta nebyla rozhodně v centru pozornosti našich škol. Opět proto najdeme několik různých důvodů. Pojmy, které se s morálkou a etikou obecně pojí, byly zdiskreditované a lidé vůči nim měli značnou averzi. Mnoho učitelů si s tímto nedovedlo poradit, a proto se raději tématu vyhýbali. Vést je k tomu mohly i osobní důvody, neboť hovořit o pojmech svobody, statečnosti a čestnosti mohlo být pro mnohé značně ožehavé téma. Mnozí se spoléhali na to, že téma bude probrané v jiných předmětech, někteří mohli tvrdit, že základní hodnoty jsou neměnné, což není pravda. Škola má být apolitická, nicméně v naší zemi byla situace dovedena až do druhého extrému – naprosté nevšímavosti k aktuálnímu dění ve světě i u nás. (Korim, 2008)

Na vině byla i samotná koncepce výuky – učitelé se fanaticky drželi osnov, žáci se učili mechanicky, chyběl dialog a učitelé jej ani neuměli vést. Na mravy přišla řeč až v momentu, kdy někdo porušil nějakou normu nebo řád. Podstatné je, že učitelé žákům říkali, co nesmí, ale nezmnínili se o tom, co by měli dělat. K radikální změně došlo až se zavedením rámcových vzdělávacích programů, které kompletně mění styl výuky.

1.4 Rámcové vzdělávací programy a etická výchova

Tyto programy byly zařazeny pro předškolní, základní, zákl. umělecké, speciální, gymnaziální, odborné, jazykové a neformální školy a začaly se realizovat od roku 2007. Jejich podstatou je naprostá změna cílů vzdělávání. Soubor schopností, potřebných pro kvalitní život, je označován pojmem klíčové kompetence. Jsou formulované z hlediska žáka a nastiňují jeho profil po skončení daného stupně vzdělání. Poprvé byly popsány v roce 1974 a klíčovými kompetencemi byly nazvány proto, že pomáhají vyrovnávat se se skutečností a zvládat nároky světa a práce. (Belz, 1998) Jsou výrazem schopnosti člověka chovat se přiměřeně situaci, v souladu sám se sebou, tedy jednat kompetentně.

1.4.1 Základní školství

V případě výchovy k hodnotám na základních školách se ponejprve spoléhalo na průřezová témata, což se dá zjednodušeně charakterizovat jako propojení jednotlivých vzdělávacích oblastí. Průřezová témata vstupují do vzdělání jako témata, která jsou v současnosti aktuální. V případě základních škol je jich šest (osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní výchova, environmentální výchova a mediální výchova). Jejich úkolem je především ovlivňovat hodnotový systém, jednání a postoje žáků. V této souvislosti byla již zmíněna osobnostní a sociální výchova (dále jen OSV). Jedná se o průřezové téma, které se svým obsahem novému předmětu podobá, avšak etická výchova, tak jak je zamýšlena, vytváří mnohem více mezipředmětových vztahů. Navíc se nejedná o průřezové téma, ale samostatný doplňující vzdělávací obor. OSV se stejně jako etická výchova zaměřuje na rozvoj osobnosti, sociálních dovedností a morálních postojů žáků ve škole. Jejich smyslem je pomáhat žákům hledat vlastní cestu k životní spokojenosti založené na dobrých vztazích k sobě i světu. (Kol. autorů, 2008)

Pokud srovnáváme i klíčové kompetence, tak můžeme konstatovat, že jsou totožné. Snahou OSV i etické výchovy je rozvoj především osobnostních, sociálních a morálních kompetencí. Etická výchova ale v jejich rámci poskytne i spoustu jiných oblastí, které do OSV už nespádají. OSV vzhledem k obsahu není schopna systematicky a dlouhodobě rozvíjet mravnost žáků. Témata uvedená v OSV jsou obvykle zmiňovány v rámci jiného učiva, prolínají se, což znamená, že jsou všude, ale zároveň nemusí být nikde.

Jak již bylo zmíněno, do většiny základních škol byla etická výchova začleněna v září roku 2010 jako doplňující vzdělávací obor. Na některých základních školách však byla vyučována již v 90. letech. Některé základní školy nabízejí etickou výchovu jako samostatný volitelný předmět. Jako povinný předmět se etická výchova objevuje jen výjimečně.

1.4.2 Gymnázia

Rámcové vzdělávací programy byly vytvořeny i pro střední školy a gymnázia. V případě gymnázií je etická výchova opět doplňující vzdělávací obor. Rámcový vzdělávací program pro gymnaziální vzdělávání přímo navazuje na průřezová témata v základním školství. Do vzdělávání ve čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií jsou zařazena tato průřezová témata: osobnostní a sociální výchova, výchova k myšlení v globálních souvislostech, multikulturní výchova, výchova k sociálnímu myšlení, environmentální výchova a mediální výchova. [4]

Průřezové téma osobnostní a sociální rozvoj pomáhá studentovi řešit v podstatě stejná témata jako na základní škole, jen už na trochu vyšší úrovni. Ani v programu etické výchovy pro gymnázia není oproti klíčovým kompetencím OSV zásadní rozdíl. Obsah etické výchovy na gymnáziu je formulován do tří oblastí:

- Řešení problémových situací, komunikační dovednosti
- Osvojení postojů, hodnot, mravního chování
- Spolupráce, přátelství, prosociální chování, tolerance

Nelze zcela souhlasit s názorem Svobodové (2011) v tom, že filozofická východiska svého chování by měl znát již žák základní školy. Žáci základních škol nemusí být vždy připraveni na etiku v tom pravém, filozofickém smyslu. S pomocí terminologie z první kapitoly této práce je možno říci, že zamýšlená praktická etická výchova se změní na teoretickou etiku. Vzhledem ke způsobu, jak je připravena, jak se vyučuje a jaké má cíle, by to nebylo šťastné řešení.

Nicméně, gymnaziální student už by měl být naprosto schopen pochopit a rozpoznat filozofická východiska různých jednání a volit takové cesty, které budou odpovídat jeho přesvědčení, obhájit své postoje a vysvětlit je. Tím se etická výchova doplní – znalosti z filozofie a religionistiky a promýšlení vztahu mezi praktickým životem a teoretickými znalostmi povede k tomu, že studenti budou připraveni porozumět i jiným myšlenkám a názorům. Zde je požadavek na rozšíření etické výchovy o její myšlenková východiska oprávněný.

1.4.3 Střední odborné školy a střední odborná učiliště

Střední odborné školy a učiliště mají jiná průřezová témata. Jsou čtyři - občan v demokratické společnosti, člověk a životní prostředí, člověk a svět práce, informační a komunikační technologie. S etickou výchovou nejvíce souvisí téma první - občan v demokratické společnosti. Výchova k občanství má s etickou výchovou společná tato témata: osobnost a její rozvoj, komunikace, vyjednávání, řešení konfliktů, morálka, svoboda, odpovědnost, tolerance, solidarita. V rámcových vzdělávacích programech středních odborných škol a středních odborných učilišť je pojem etická výchova užíván v souvislosti s tímto průřezovým tématem, ve smyslu výchovy vedoucí k občanským ctnostem. K výchově k prosociálnímu chování by měly vést všechny vyučovací předměty a cílem je kladný přístup žáka k sobě, ostatním, přírodě, kultuře a jiným hodnotám. [5]

Se zavedením předmětu etická výchova jako doplňkového, tak jak je realizován na základních školách a gymnáziích se zatím nepočítá. Zcela výjimečně ji přesto některé školy nabízí jako volitelný předmět.

1.5 Přínos etické výchovy

Proč je vlastně nutné učit děti úctě k hodnotám? Odpověď nemusí být zcela jednoznačná. Z toho, co bylo doposud řečeno, vyplývá, že učit děti uznávat základní morální hodnoty je nejdůležitější aspekt výchovy. Centrální otázkou tady může být věta: Co je morální a co už ne?

Určitou představu o tom, co je morální, má člověk od okamžiku, kdy si začne uvědomovat svou sociální provázanost se společností kolem sebe. Předpokládá se, že rodina se postará o mravní výchovu svého potomka. Je nesporné, že v rodině výchova dítěte začíná. Řada rodičů ovšem výchovu svého dítěte značně zanedbává a očekává ji od školských zařízení. Řada lidí by v tomto momentu oponovala tím, že škola má vzdělávat a vychovávat

mládež, ale nemůže nahrazovat rodinu. Výchova tedy je jednoznačně obtížným úkolem, a to především pro školu.

Manželé Eyerovi, uznávaní odborníci v oblasti výchovy, tvrdí, že učit děti znát a respektovat mravní zásady je jediný způsob výchovy, kterým přispějeme k tomu, že se děti budou cítit ve světě šťastné a spokojené. (Eyre a Eyre, 2007) S tímto tvrzením lze naprosto souhlasit, protože zkušenosti nám ukazují, že soukromé i společenské štěstí přímo závisí na chování založeném na určitých morálních zásadách. V posledních třiceti letech se po celém světě uskutečnily různé výzkumy, které měly za cíl odpovědět, které faktory určují rozvoj charakteru. Vědci došli k závěru, že rozhodující faktor pozitivního vývoje je prosociálnost – pokud si dítě osvojí prosociální postoje a chování, vyroste s největší pravděpodobností v charakterního člověka.

Enormní nárůst výchovných těžkostí a problémů při zvládnání problémů ve škole - drogy, kriminalita, alkoholismus a jiné negativní problémy v průběhu devadesátých let minulého století vyvolaly ve veřejnosti i mezi odborníky novou diskusi o tom, do jaké míry si mají mladí lidé vytvářet hodnoty bez zasahování dospělých a jak neutrální má být v tomto ohledu škola. Většina lidí se domnívá, že škola by na děti měla více hodnotově působit.

Nejdůležitějším impulzem pro zavedení etické výchovy je však zřejmě celosvětový vývoj. V současnosti se i ve školství staly běžnými termíny jako globalizace, pluralita, environmentalismus ... Obrovskou výzvou především pro Evropu je zformování modelu soužití s národy s výrazně odlišnými tradicemi a kulturou. Musíme si uvědomit, že jiné národy vyznávají jiné hodnoty a naše soužití s nimi je stěžejní otázkou pro pokračování života v našem světě. Problém navíc nepředstavuje jen ekologie a soužití, ale nárůst a vyznávání radikálních a xenofobních názorů a z nich vyplývajících skutků a způsobu života obecně.

Uvedené údaje lze shrnout následovně: z hlediska koncepcí a významu etické výchovy mají význam ty hodnoty, které nás a naše děti naučí přijatelnému, naplněnému a čestnému životu v dnešním uspěchaném světě. Etická výchova by měla vychovat člověka s vlastní identitou na straně jedné a zároveň z něj vytvořit bytost zodpovědnou a prospěšnou ostatním lidem.

1.6 Zkušenosti s výukou etické výchovy

Některé školy začaly s výukou etické výchovy hned v devadesátých letech. Jednalo se často o školy s montessori či waldorfskou pedagogikou, nebo o církevně zaměřené školy. Za velmi podstatnou lze považovat skutečnost, že etická výuka začínala již od první třídy.

Výsledky jsou jasné – zlepšily se vztahy zejména mezi dětmi. Jak takové začlenění etické výchovy do školních vzdělávacích plánů může probíhat, ukazuje příklad jedné malé základní školy.

Jedna ze škol, kde dlouhodobě funguje etická výchova, je ZŠ Komenského v Sušici. Je na etickou výchovu zaměřená a potvrzuje to tím, že pravidelně získává první místo v soutěži pro základní a střední školy v rámci Programu podpory etické výchovy, kterou vyhlašuje nadační fond Josefa Luxe. V tomto směru jsou zjevně nejlepší v celé republice. Etická výchova se v ZŠ Komenského učí od roku 1997. Škola začínala formou zájmového kroužku pro žáky prvního stupně. Po přechodu školy do právní subjektivity se škole otevřela možnost věnovat etické výchově více prostoru. Začala probíhat jako nepovinný předmět v rozsahu jedné hodiny týdně. Ve škole neopomenuli jednu významnou věc – v prvních letech vždy rodičům na zvláštní schůzce vysvětlili, co předmět obnáší a v jakém rozsahu bude vyučován. Nyní je do školního vzdělávacího programu začleněna etická výchova s jednohodinovou dotací pro 4., 5. a 7. třídu. Pro 8. třídu organizuje škola jednodenní kurz etické výchovy, pro 6. třídu dvoudenní psychovýlet. Etická výchova je na ZŠ Sušice povinným předmětem. Zkušenosti s výsledky výuky etické výchovy v sedmé třídě této školy popisuje třídní učitel Milan Reindl: *„vloni jsem se stal třídním učitelem, kolektivu, jehož vztahy byly bez vážných problémů...přesto se o harmonii hovořit nedalo..zdá se, že od té doby se daří mnohé hrany zahlazovat snáze, ubývá projevů agresivity, děti postupně odstraňují bariéry, lépe vyjadřují pocity a názory..“* [6]

Není možné zde uvést úplný seznam všech škol, ve kterých se výuka etické výchovy realizuje, zaměříme proto svoji pozornost na střední odborné školy a učiliště. Mezi stovkami škol jsou jasné v menšině. Jedná se např. o SŠ (střední škola) automobilní v Holici, SPŠSE (střední průmyslová škola strojní a elektrotechnická) v Liberci, SPŠ (střední průmyslová škola) dopravní v Praze, SOU v Toužimi, SOU obchodní a SOŠ ve Žďáru nad Sázavou, SOŠ a SOU automobilní v Kyjově, Střední zdravotnická škola v Kroměříži, SOŠ v Otrokovicích. [7] Pokud prostudujeme učební plány výše uvedených odborných škol, zjistíme, že etická výchova je zpravidla povinným předmětem s hodinovou dotací. Ne vždy se vyučuje po celou dobu studia, zejména v případě oborů nematuritních se výuka omezí jen na dva ze tří roků studia.

Velice pozitivní jsou ohlasy žáků i učitelů na nový předmět. Nesetkáváme se s tím, že by etická výchova byla pro velký neúspěch stažena z výuky, nebo že by dokonce žáky nebavila. V odpovědích žáků se objevují zajímavé myšlenky. Do této práce byly vybrány ty z nich, které nehodnotí výuku jako vágní – *„je to fajn, pořád si tam hrajeme“* – ale takové,

kteří ukazují, že etická výchova opravdu vede žáky k přemýšlení nad sebou samým i nad jinými:

„Je to můj neoblíbenější předmět. Cítím se svobodně a volně (7. třída)

„Najednou mi došlo, co nedělám dobře a proč..ted' to zvládnou“ (8.třída)

„Život má velkou hodnotu, a to život každého. To mě zaujalo nejvíc“ (9. třída)

„Pomohlo mi, že člověk poznává druhé jinak. Všichni máme své problémy a strachy“ (8. třída)

„Musel jsem se sprátelit, i když jsme byli pohádaní. Prostě nešlo být naštvaný, když se máme bavit o takových věcech“ (7. třída)

„Potřebuji se poradit. Je to velký problém, který jsem nikomu neřekl“ (8. třída) [8]

Je to jen zlomek názorů, namátkou vybraných. Objevují se v nich myšlenky, které tvoří samotný obsah předmětu etická výchova.

Učitelé zase poukazují na skutečnost, že pouhá průřezová témata, která se prolínají všemi předměty, nestačí a etická výchova se svým jasně formulovaným a deklarováním cílem je jedinou vhodnou cestou: *„Většina učitelů neumí do svých předmětů složky výchovy zakomponovat tak, aby měla smysl..neměli se to kde naučit..naučit se sociálním dovednostem vyžaduje dostatek času..“ [9]* Tento názor se neobjevoval jen u těch, kteří již etickou výchovu na svých školách mají, ale i u spousty jiných. Na veřejně přístupných diskuzích se k tématu vyjadřuje i spousta odborníků zabývajících se touto problematikou a především rodičů, kteří tuto myšlenku vítají. Obecně se dá říci, že etická výchova se zatím jeví jako značný přínos.

V souvislosti s etickou výchovou se také rozhořela diskuze nad tím, kdo ji má vlastně učit. Na našich školách je poměrně častým jevem, že společenskovědní předměty jsou „rozházeny“ těm, kterým chybí pár hodin do plného úvazku. Lze se přiklonit k názoru většiny, podle které by měl etickou výchovu učit pouze ten, kdo úspěšně absolvuje dvouletý kurz etické výchovy v rozsahu 250 hodin, který přímo vychází z potřeb tohoto předmětu. Ohlasy absolventů jsou vesměs velice pozitivní. Cílem kurzů je, aby učitelé zažili a poznali, o čem etická výchova je. *Většina učitelů se shodla na tom, že „to byla velká inspirace do vyučovacích hodin ... kurz přinesl nové poznatky a informace ... lépe poznali druhé ... získali impuls k dalšímu studiu, pozitivní myšlení, nový pohled na věci kolem sebe nebo lepší poznání sama sebe. [10]*

2 Praktická část

V praktické části své práce jsem provedl výzkum stávající situace výuky etické výchovy na konkrétních odborných středních školách a učilištích a zjistil stanoviska pedagogů i žáků k této problematice.

Pro svůj výzkum jsem zvolil dvě různé výzkumné metody. Protože každá výzkumná metoda má své výhody a nevýhody, rozhodl jsem se tyto metody kombinovat. (Gavora, 2010)

Nejprve jsem zmapoval situaci výuky témat, která úzce souvisí s etickou výchovou, pomocí komparativní analýzy stávajících školních vzdělávacích programů (dále jen ŠVP) tří oborů ze tří různých středních odborných škol a učilišť. Byly to obor „Nábytkář“ (kód 33-42-M/01) vyučovaný na Střední odborné škole a Středním odborném učilišti U Hvězdy 2279, 272 01 Kladno, dále obor „Prodavač“ (kód 66-51-H/01) vyučovaný na Střední odborné škole a středním odborném učilišti Kladno nám. Edvarda Beneše 2353, 272 01 Kladno a obor „Mechanik elektrotechnik“ (kód 2641 L/01) vyučovaný na Střední odborné škole a Středním odborném učilišti Dubská 967 272 03 Kladno.

Tímto srovnáním chci zjistit, jaké společné rysy k této tématice lze nalézt na různých školách, a v čem se jejich zaměření na tento problém naopak liší.

Dále jsem použil výzkumnou metodu dotazníkového šetření, abych zjistil, jaký postoj k výuce etické výchovy zaujímají pedagogičtí pracovníci i žáci těchto tří škol. Cílem výzkumu je určit spokojenost učitelů a žáků se současným rozsahem a obsahem výuky etické výchovy na SOŠ a SOU.

Pro dotazníkové šetření jsem se rozhodl, protože „*umožňuje poměrně rychlé a ekonomické shromáždění dat od velkého počtu respondentů*“ (Chrásková, 2007.s.164) Gavora (2000.s.99) definuje dotazník jako „způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí“.

Ve svých dotaznících jsem se rozhodl použít otevřené otázky. Připadalo mi, že uzavřené otázky by zkreslovaly výsledky výzkumu.

2.1 Porovnání začlenění etické výchovy v ŠVP na třech různých SOŠ a SOU

2.1.1 Analýza ŠVP

V této srovnávací analýze jsem použil ŠVP tří čtyřletých oborů ze tří kladenských SOŠ a SOU. Jedná se o obor „Nábytkář“ (kód 33-42-M/01) vyučovaný na Střední odborné škole a Středním odborném učilišti U Hvězdy 2279, 272 01 Kladno, dále obor „Prodavač“ (kód 66-51-H/01) vyučovaný na Střední odborné škole a středním odborném učilišti Kladno nám. Edvarda Beneše 2353, 272 01 Kladno a konečně obor „Mechanik elektrotechnik“ (kód 2641 L/01) vyučovaný na Střední odborné škole a Středním odborném učilišti Dubská 967 272 03 Kladno.

Z důvodu značné obsáhlosti těchto materiálů jsem se při porovnávání zaměřil pouze na dva aspekty ŠVP - klíčové kompetence a průřezové téma - občan v demokratické společnosti. Z nich jsem vybral pouze pasáže, které s etickou výchovou nejvíce souvisejí.

1. Srovnání klíčových kompetencí

SOŠ a SOU U Hvězdy	SOŠ a SOU nám. Edvarda Beneše
<p>Obor Nábytkář</p> <p>Personální a sociální kompetence, tzn. aby absolvent byl připraven:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pracovat v týmu a podílet se na realizaci společných pracovních a jiných činností - přispívat k vytváření vstřícných mezilidských vztahů a k předcházení osobním konfliktům, nepodléhat předsudkům a stereotypům v přístupu k druhým - přijímat a odpovědně plnit svěřené úkoly - podněcovat práci týmu vlastními návrhy na zlepšení práce a řešení úkolů, nezaujatě zvažovat návrhy druhých <p>Občanské kompetence a kulturní povědomí, tzn. že by absolvent měl:</p> <ul style="list-style-type: none"> - jednat odpovědně, samostatně a iniciativně nejen ve vlastním zájmu, ale i ve veřejném zájmu - dodržovat zákony, respektovat práva a osobnost druhých lidí (popř. jejich kulturní specifika), vystupovat proti nesnášenlivosti, xenofobii a diskriminaci - jednat v souladu s morálními principy a zásadami společenského chování, přispívat k uplatňování hodnot demokracie - uvědomovat si – v rámci plurality a multikulturního soužití – vlastní kulturní, 	<p>Obor Prodavač</p> <p>Personální a sociální kompetence</p> <ul style="list-style-type: none"> - pracovat v týmu a podílet se na realizaci společných pracovních a jiných činností - přijímat a plnit odpovědně svěřené úkoly - podněcovat práci týmu vlastními návrhy na zlepšení práce a řešení úkolů, nezaujatě zvažovat návrhy druhých - přispívat k vytváření vstřícných mezilidských vztahů a k předcházení osobním konfliktům, nepodléhat předsudkům a stereotypům v přístupu k druhým <p>Občanské kompetence a kulturní povědomí</p> <ul style="list-style-type: none"> - jednat odpovědně, samostatně a iniciativně nejen ve vlastním zájmu, ale i ve veřejném zájmu - dodržovat zákony, respektovat práva a osobnost druhých lidí (popř. jejich kulturní specifika), vystupovat proti nesnášenlivosti, xenofobii a diskriminaci - jednat v souladu s morálními principy a zásadami společenského chování,

<p>národní a osobnostní identitu, přistupovat s aktivní tolerancí k identitě druhých</p> <ul style="list-style-type: none"> - zajímat se aktivně o politické a společenské dění u nás a ve světě - chápat význam životního prostředí pro člověka a jednat v duchu udržitelného rozvoje - uznávat hodnotu života, uvědomovat si odpovědnost za vlastní život a spoluodpovědnost při zabezpečování ochrany života a zdraví ostatních 	<p>přispívat k uplatňování hodnot demokracie</p> <ul style="list-style-type: none"> - chápat význam životního prostředí pro člověka a jednat v duchu udržitelného rozvoje - uznávat hodnotu života, uvědomovat si odpovědnost za vlastní život a spoluodpovědnost při zabezpečování ochrany života a zdraví ostatních
---	---

Přestože všechny tři školy vychází z RVP, formulace kompetencí se liší u SOŠ a SOU Dubská v porovnání se školami SOŠ a SOU U Hvězdy a SOŠ a SOU nám. Edvarda Beneše.

Pro obor Mechanik elektrotechnik jsou tyto kompetence specifikovány takto:

<p>SOŠ a SOU Dubská Obor Mechanik elektrotechnik</p>
<p>V oblasti obecných vědomostí, dovedností a postojů se absolvent vyznačuje:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pochopením principů fungování demokratické společnosti - dodržováním zákonů a pravidel společenského chování a respektováním práva a osobnosti druhých lidí - chápáním významu životního prostředí pro člověka <p>Absolvent je veden, aby:</p> <ul style="list-style-type: none"> - jednal odpovědně, samostatně a aktivně nejen ve vlastním zájmu, ale i pro zájem veřejný - dbal na dodržování zákonů a pravidel chování - ctil život jako nejvyšší hodnotu - vystupoval proti nesnášenlivosti, xenofobii a diskriminaci

Zde bych rád citoval ŠVP SOŠ a SOU U Hvězdy, kde je konkrétně zmiňován etický aspekt soukromého podnikání.

<p>Kompetence k pracovnímu uplatnění a podnikatelským aktivitám, tzn. že by absolvent měl:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozumět podstatě a principům podnikání, mít představu o právních, ekonomických, administrativních, osobnostních a etických aspektech soukromého podnikání; dokázat vyhledávat a posuzovat podnikatelské příležitosti
--

V ostatních ŠVP se tyto formulace nevyskytují.

2. Srovnání průřezových témat

<p>Průřezová témata dle ŠVP SOŠ a SOU U Hvězdy</p> <p>Nábytkář</p>	<p>Průřezová témata dle ŠVP SOŠ a SOU Kladno nám. Edvarda Beneše</p> <p>Prodavač</p>
<p><u>Způsoby začlenění průřezových témat do výuky</u></p> <p>Občan v demokratické společnosti, tzn. aby absolvent:</p> <ul style="list-style-type: none"> - měl vhodnou míru sebevědomí, odpovědnosti a schopnost morálního úsudku - byl připraven si klást základní existenční otázky a hledat na ně odpovědi a řešení - hledal kompromisy mezi osobní svobodou a sociální odpovědností a byl kriticky tolerantní - dovedl jednat s lidmi, diskutovat o citlivých nebo kontroverzních otázkách, hledat kompromisní řešení, byl ochoten se angažovat nejen pro vlastní prospěch, ale i pro veřejné zájmy - vážil si materiálních a duchovních hodnot, dobrého životního prostředí a snažil se je chránit a zachovat pro budoucí generace 	<p>Občan v demokratické společnosti</p> <p>Výchova k demokratickému občanství se zaměřuje na vytváření a upevňování takových postojů a hodnotové orientace žáků, které jsou potřebné pro fungování a zdokonalování demokracie. Nejde však pouze o postoje, hodnoty a jejich preference, ale také o budování občanské gramotnosti žáků, tj. osvojení si faktické, věcné a normativní stránky jednání odpovědného aktivního občana.</p> <p>Výchova k demokratickému občanství se netýká jen společenskovední oblasti vzdělávání, v níž se nejvíce realizuje, ale prostupuje celým vzděláváním a nezbytnou podmínkou její realizace je také demokratické klima školy, otevřené k rodičům a k širší občanské komunitě v místě školy.</p> <p>Žáci jsou vedeni k tomu, aby uplatňovali zásady správného jednání s lidmi, chápali své postavení ve společnosti, orientovali se v životních hodnotách, znali nebezpečí negativních jevů ve společnosti, pěstovali zdravý životní styl. Žáci jsou vedeni k tomu, aby uměli formulovat své postoje, byli schopni pracovat v kolektivu, přiměřeně reagovat na názory druhých, aby se podíleli na fungování demokratických zásad.</p>

I zde je patrný rozdíl v pojetí průřezového tématu Občan v demokratické společnosti na SOŠ a SOU Dubská v porovnání s SOŠ a SOU U Hvězdy a nám. Edvarda Beneše.

<p>Průřezová témata dle ŠVP SOŠ a SOU Kladno Dubská</p> <p>Mechanik elektrotechnik</p>

Občan v demokratické společnosti

Výchova k demokratickému občanství prostupuje celým ŠVP i děním ve škole, protože jejím základním cílem je pozitivně působit na postoje a hodnotovou orientaci mládeže.

Předpokladem úspěšnosti je jednotné působení všech pracovníků školy na žáky, protože každý pracovník školy se svým osobním postojem či reakcí na konkrétní problémy a situace podílí na výsledku procesu a spoluvytváří celkové klima školy.

Za priority při naplňování průřezového tématu Občan v demokratické společnosti považujeme:

- informovanost a kritické myšlení
- aktivní toleranci
- slušnost, zdvořilost
- sledovat nejen osobní, ale i veřejné zájmy- účast na životě společnosti
- ochranu hodnot

2.1.2 Shrnutí srovnávací analýzy částí ŠVP

Při srovnávání klíčových kompetencí tří různých středních odborných škol a učilišť jsem konstatoval, že formulace těchto témat na SOŠ a SOU U Hvězdy a SOŠ a SOU nám. Edvarda Beneše se od sebe téměř neliší, formulace mnoha z nich jsou dokonce identické. Naproti tomu na SOŠ a SOU Dubská je pojetím odlišné a mnohem stručnější. Ve ŠVP SOŠ a SOU U Hvězdy se objevuje také formulace týkající se etiky v soukromém podnikání, které v ŠVP zbývajících škol není. Ve všech případech jsou ale tyto kompetence pouze vyjmenovány, není v nich ale vysvětleno, jakým způsobem žáky vést k nabytí těchto kompetencí.

Při komparaci pojetí průřezového tématu občan v demokratické společnosti jsem zaznamenal některé rozdíly. V pojetí školy nám. Edvarda Beneše se nejvíce ze všech tří škol objevuje důraz na výchovu k participaci v demokratickém systému. SOŠ a SOU U Hvězdy více zdůrazňuje důležitost vytvoření si adekvátního názoru na svět a místo každého jednotlivce v něm. Na rozdíl od SOŠ a SOU U Hvězdy a SOŠ a SOU nám. Edvarda Beneše je v ŠVP SOŠ a SOU Dubská zmíněna důležitost osobního příkladu pracovníků školy ve výchovném působení na žáky.

Celkově ale opět převládá dojem, že způsob prezentace problematiky související s etikou a morálkou žáků je velmi obecný. Objevují se zde témata a formulace typu: morální úsudek, sociální odpovědnost, hodnotová orientace žáků, aktivní tolerance, ale v žádném ŠVP se neobjevuje termín etická výchova, nebo prosociální orientace hodnotových systémů. Nenajdeme zde konkrétní příklady nebo metody, jak žáky dovést ke zmiňovaným cílům.

2.2 Dotazníkové šetření na vybraných SOŠ a SOU

Kromě školy, na které učím - SOŠ a SOU U Hvězdy, jsem oslovil ještě dvě další SOŠ a SOU v Kladně (jedná se o stejné školy, jejichž ŠVP jsem porovnával v předchozí části své práce) na kterých předmět etická výchova dosud nebyl realizován. Vedení všech těchto škol se velmi vstřícně postavilo k mé žádosti o vyplnění dotazníků žáky i vyučujícími.

Jeden typ dotazníků je pro vyučující, druhý pro žáky. Oba dotazníky byly pilotovány na vzorku 5 učitelů a 8 žáků. Na základě zhodnocení těchto vzorků došlo k drobné úpravě formulace otázek. Na SOŠ a SOU jsem nerozlišoval odpovědi žáků tříletých, čtyřletých a nástavbových oborů, jsou zpracovány komplexně. Vzory obou předkládám v příloze.

Do každé školy bylo rozdáno 25 dotazníků pro učitele a 40 pro žáky. Ze SOŠ a SOU U Hvězdy bylo vráceno 20 vyplněných dotazníků od učitelů a 38 od žáků. Ze SOŠ a SOU nám. Edvarda Beneše bylo odevzdáno 18 vyplněných dotazníků od učitelů a 29 od žáků. Ze SOŠ a SOU Dubská bylo vráceno 14 vyplněných dotazníků od učitelů a 25 od žáků. Šetření se tedy zúčastnilo 52 pedagogických pracovníků a 92 žáků. Učitelé byli seznámeni s účelem dotazníku. Žákům byla poskytnuta krátká instruktáž o etické výchově a smyslu některých otázek.

Oba druhy dotazníků mají 7 otevřených otázek. Jedná se o dílčí kvantitativní výzkum.

2.2.1 Analýza odpovědí pedagogických pracovníků

1. V čem spatřujete největší přínos etické výchovy?

Zajímalo mě, jaký názor mají pedagogové na přínos etické výchovy. 42 procent respondentů se domnívá, že etická výchova seznámí žáky s principy etiky a morálky a představuje nutný výchovný základ. 35 procent odpovědělo, že přínos je ve formování osobnosti žáků, a tím zlepšení vztahů mezi žáky popř. mezilidských vztahů obecně. Mezi

další odpovědi patří to, že ve značné míře supljuje úlohu rodiny ve výchově dětí, schopnost komunikovat o svých problémech a uvědomění si sebe sama.

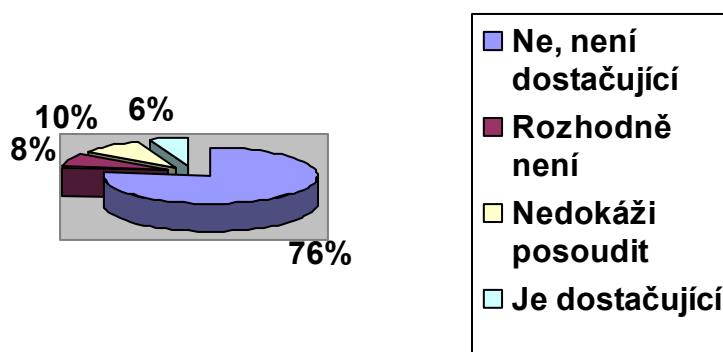
Ze všech těchto odpovědí jasně vyplývá, že učitelé zřetelně vnímají neuspokojivý stav hodnotového žebříčku a morální úroveň současné mládeže. Jako příklad uvádím odpověď respondenta ze SOŠ a SOU v Dubí: „*Žáci si osvojí a chápou morální hodnoty, utváří si vlastní žebříček hodnot*“ Pedagog ze SOŠ a SOU U Hvězdy zase píše: „*Etická výchova znamená pojítko všech vzdělávacích oborů a nutný výchovný základ.*“

2. Myslíte si, že stávající rozsah výuky na SOŠ a SOU, která vede žáky ke správnému osvojení a chápání morálních hodnot, je dostačující?

Naprostá většina (76 procent) učitelů si myslí, že stávající rozsah výuky, která vede žáky ke správnému osvojení a chápání morálních hodnot, není dostačující. 8 procent respondentů dokonce uvádí, že rozhodně není dostačující. Etické zásady se probírají v rámci učiva občanské nauky a počet hodin k danému tématu není příliš vysoký. 10 procent pedagogů odpovědělo, že tuto otázku nedokážou posoudit, neboť neučí humanitní předměty. Pouze 6 procent učitelů se domnívá, že stávající rozsah výuky je dostačující.

Poměr odpovědí na tuto otázku výmluvně dokladuje naléhavost současné situace. Většina odpovědí byla velmi krátká („*není dostačující*“, „*Myslím, že ne*“ apod.) Z delších odpovědí cituji respondenta ze školy U Hvězdy: „*Určitě není. Otázkou je, zda by byl pro dnešní žáky dostačující, v případě zavedení et. výchovy jako samost. předmětu.*“ Z kladných odpovědí jsem vybral názor učitele ze školy na nám. Edvarda Beneše: „*Zásady chování opakují žáci SOU v 1. ročníku, žáci SOŠ mají ve výuce zařazenu přímo kapitolu o etice ve vyšších ročnících – domnívám se, že rozsah je dostačující.*“

Graf. znázornění odpovědí na ot. č.2.

3. Myslíte si, že etická výchova může sloužit jako prevence sociálně patologických jevů? Jakým způsobem?

Naprostá většina respondentů (79%) od předmětu očekává, že by mohl být silným nástrojem prevence sociálně patologických jevů ve škole, neboť napomáhá k pochopení problému soužití v rodině a ve třídě. Vede k tvořivému řešení problému, k úctě k sobě i ostatním a k toleranci. Ve 3 případech odpověděli učitelé, že etika může být velmi dobrým nástrojem proti rizikovému chování dospívajících žáků. 8 respondentů se domnívá, že etická výchova může tuto funkci plnit jen částečně. Sama o sobě, bez řádné výchovy v rodině, může sloužit jako prevence jen v omezené míře.

Již skutečnost, že nikdo z respondentů neodpověděl záporně, svědčí o tom, že etická výchova může být efektivním nástrojem léčby sociálně patologických jevů mezi mládeží. Z odpovědí pedagogů jsem vybral následující tři:

„Může – může pravdivě nastínit správné a patologické vztahy, životně důležité hodnoty, činnosti nahrazující soc.-patol. jevy“

„Určitě ano. Obecně se s dětmi velmi málo mluví. Zdůrazňováním kladných vlastností se dětem nabízí někdy neznámé obzory (př. u dětí ze zanedbaného soc. prostředí)“

„Etická výchova sama o sobě bez řádné výchovy v rodině u žáků na střední škole může sloužit jako prevence jen ve velmi omezené míře.“

4. Které faktory podle Vás nejvíce ohrožují mravní vývoj mládeže?

Vzhledem k velkému množství odpovědí uvedu jen ty, které se objevovaly nejčastěji, tzn. alespoň u tří čtvrtin respondentů. Mezi těmito odpověďmi jsou:

- špatně fungující rodina, nezáměr rodičů, rozvody
- hodnotový žebříček naší společnosti, špatné klima obecně
- média
- vliv party
- násilí, agrese
- xenofobie, rasismus
- pokřivené vztahy k ostatním lidem, sobectví
- nevhodné trávení volného času
- chybějící vzory, nedostatek duchovních hodnot

Odpovědi na tuto otázku mě nijak nepřekvapily. Přesto, že se o těchto problémech diskutuje poměrně často již řadu let, jejich náprava je velmi složitá a neexistuje snadné řešení. Nicméně se domnívám, že zavedení etické výchovy jako samostatného předmětu by mohlo mít na současnou situaci pozitivní dopad. Z odpovědí na tuto otázku uvedu opět tři:

„Celkový stav současné společnosti s důrazem na materiální hodnoty, získávání výhod, odmítání odpovědnosti za jednání“

„Konzumní způsob života, ztráta mravních hodnot, citový postoj rodičů, neúplnost rodiny, přiměřená míra požadavků, formování dítěte v nejranějším věku.“

„Parta vlivných kamarádů, nepotrestání protispolečenského chování, morálka společnosti (materiální hodnoty převyšují morální hodnoty), pořady v televizi, snadná dostupnost i nevhodných informací z internetu.“

5. Domníváte se, že etickou výchovu může učit každý učitel nebo jen speciálně vyškolený odborník?

73 procent vyučujících se domnívá, že etickou výchovu by měl učit pouze kvalifikovaný odborník, protože se jedná o citlivá témata a učitel by měl vědět, kam až může zajít. 10 procent respondentů uvedlo, že každý učitel může v tomto směru působit na žáka. Jde o to, aby sám měl správně utvořené morální hodnoty. Zbývajících 17 procent se domnívá, že stačí pouze mravně silná osobnost, která si etickou výchovu vezme jako doplněk úvazku. Každý učitel může výchovný styl etické výchovy aplikovat do svých předmětů.

Reakce respondentů na tuto otázku mě překvapila. Skutečnost, že více než čtvrtina pedagogů nepovažuje speciální vzdělání pro výuku etické výchovy za nutné, mi připadá zarážející.

Uvedu jednu odpověď z obou stanovisek:

„Vyškolený odborník – je nutné znát psychologické a sociální zvláštnosti vzhledem k věku, skupině, nacvičit komunikaci se žáky, mít kontakty na odborníky.“

„Myslím, že není důležité, zda jde o běžného učitele či vyškoleného odborníka, jde o to, aby sám hodnoty, které učí, vyznával a choval se dle nich. Příklady táhnou nejvíce.“

6. Byl byste ochoten/ochotna doplnit si vzdělání a učit etickou výchovu?

U této otázky byly odpovědi nejednoznačné. 34 procent učitelů by bylo ochotno si vzdělávání doplnit bez jakýchkoliv podmínek. Ve dvou případech respondenti uvedli, že by se předmět dal učit zajímavým a zábavným způsobem a tato výuka by je bavila. 14 procent by

bylo ochotno si vzdělání doplnit za určitých podmínek, např. v podobě krátkodobého kurzu, nebo pokud by to vyžadovala jejich pracovní pozice, anebo pokud by to umožňovalo momentální pracovní vytížení. 20 procent respondentů se domnívá, že by byli schopni učit etickou výchovu i bez nutnosti doplňujícího vzdělání, neboť etiku již měli ve studijním plánu při studiu své aprobace. 8 procent uvedlo, že vzhledem ke svému pokročilému věku již tuto možnost studia odmítají. 24 procent učitelů uvedlo, že neučí humanitní předměty, a proto by dali přednost dalšího vzdělání ve svém oboru před etickou výchovou.

Skutečnost, že pouze třetina respondentů je ochotna si doplnit své vzdělání bez výhrad, by mnoho lidí mohlo považovat za zarážející. Já ale ze své pedagogické zkušenosti považuji tento výsledek za velmi dobrý. Vždyť nároky na učitele na SOŠ a SOU se neustále zvyšují, vzrůstá i administrativa a množství školení a různých kurzů je už tak neúnosné.

Uvedu jednu citaci za každou kategorii odpovědí:

„Jako učitelka občanské nauky etiku učím, samozřejmě své znalosti jsem ochotna prohlubovati.“

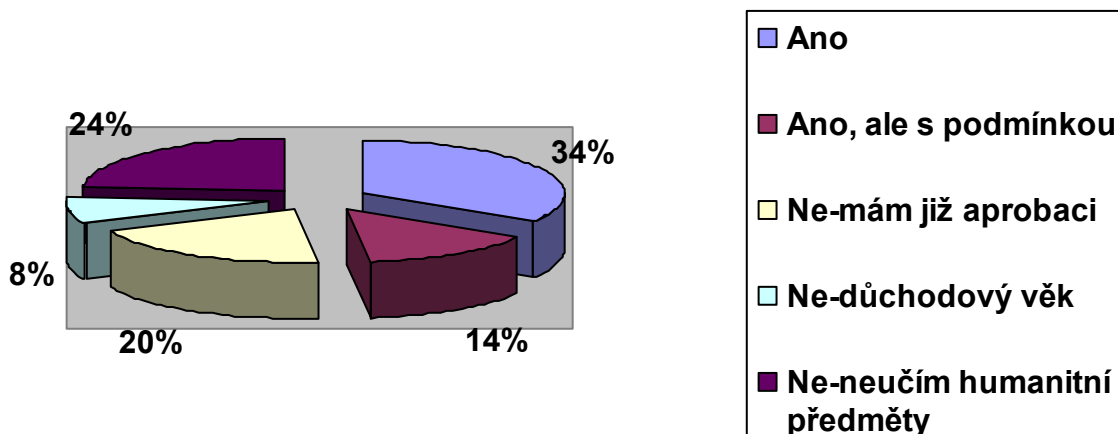
„Pokud by mi to čas umožňoval, tak ano. Důvodem je porozumění a nasměrování žáků správným směrem.“

„Myslím, že jsem schopna učit etickou výchovu i bez doplňujícího vzdělání“

„Už ne (jsem už díky bohu v důchodu), ale kdybych byla mladší, tak asi ano.“

„Ne, mám technické zaměření, myslím, že by bylo více vhodné pro lidi s humanitním vzděláním.“

Graf. znázornění odpovědí na ot. č.6

7. Jaké žádoucí vlastnosti a schopnosti může podle Vás etická výchova ve škole v dětech rozvíjet? Co jim může nabídnout?

V této otázce jsem se setkal s velkou rozmanitostí odpovědí. Seřadil jsem je sestupně podle toho, jak často se objevovaly:

- a. vede k poznání sebe i druhých
- b. pomáhá utvářet pozitivní vztahy k jiným lidem
- c. vede děti k orientaci na duchovní a jiné pozitivní hodnoty
- d. učí děti vzájemně komunikovat a diskutovat
- e. učí děti zvládat konflikty
- f. napomáhá být zodpovědný za sebe a své okolí
- g. získat užitečné vlastnosti pro život a práci s lidmi a v kolektivu
- h. nabízí dětem zajímavou a zábavnou formu výuky
- i. vede k zodpovědnému a hodnotnému životu
- j. pomůže odolávat nástrahám dnešního světa
- k. otevírá témata, která jinde nelze probírat, odpovídá na různé otázky, na které se děti třeba běžně nezeptají.
- l. je vhodným nástrojem proti xenofobii a rasismu
- m. umožní uplatnit se i žákům, kteří v běžných předmětech nevynikají

Tato otázka je jakýmsi protipólem otázky č.4. a odpovědi na ni potvrzují moji domněnku, že zavedení etické výchovy na SOŠ a SOU by mohlo pomoci k morální ozdravě společnosti v naší zemi. Zde považuji za dostatečné uvedení jedné odpovědi za všechny:

„Etická výchova může žáky vést zejména k ohleduplnosti, toleranci, ochotě pomáhat, k překonávání morální slepoty, k zodpovědnosti za své chování.“

2.2.2 Shrnutí analýzy dotazníkového šetření pedagogických pracovníků

V tomto shrnutí mohu konstatovat, že z názoru učitelů vyplývá, že většina z nich by zavedení etické výchovy jako samostatného předmětu na SOŠ a SOU uvítala, neboť by zprostředkovala seznámení žáků se základními principy etiky a morálky. Přispěla by kladně k formování jejich osobnosti a sebeuvědomění. Dále by mladistvým nabídla schopnost efektivně komunikovat a vytvářet pozitivní vztahy k jiným lidem, tolerovat odlišnost a potlačovat xenofobii, rasismus a další formy netolerance.

Vysoké procento učitelů se zároveň domnívá, že současný rozsah výuky témat souvisejících s etikou není dostatečný. Věří, že zavedení etické výchovy na středních odborných školách a učilištích by mohlo napomoci k prevenci sociálně patologických jevů, a alespoň do určité míry nahradit roli rodiny. Přibližně tři čtvrtiny oslovených pedagogů si myslí, že etickou výchovu by měli učit speciálně vyškolení učitelé, neboť se často jedná o choulostivá témata, která je nutno řešit citlivě a odborně.

Z výsledků mého šetření je zřejmé, že většina pedagogických pracovníků ze tří výše zmíněných kladenských škol je přesvědčena, že současný stav morálky mezi žáky těchto škol je neuspokojivý.

2.2.3 Analýza odpovědí žáků

Na dotaznících pro žáky jsem velmi stručně vysvětlil základní pojmy (etika, morálka). Některé otázky jim bylo potřeba vysvětlit. Ne všichni se dostatečně v této problematice orientují. Na základě těchto instrukcí byla potom většina opravdu schopna už logicky vyvodit odpovědi na zadané otázky.

1. Jak rozumíte pojmu etická výchova?

Na základě toho, co ví o etice a o morálce studenti nejčastěji odpovídali:

- je to nauka o tom, jak se slušně chovat
- je to předmět, který nám dá do života různá ponaučení
- budu vědět, co mám dělat při různých situacích
- etická výchova je dobrá pro chování lidí
- naučím se, co je správné a co ne v chování k ostatním

Takové odpovědi se objevovaly nejčastěji, rozhodně ale ne všichni byli na tuto otázku schopni odpovědět. Problém s odpovědí vznikl u sedmnácti lidí. Asi jedenáct studentů odpovědělo „nevím“, další „já to chápu, ale nevím, jak bych to napsal“ a dva „mě to nezajímá“. Celkově mě ale jejich odpovědi mile překvapily, neboť většina z nich má velmi dobré povědomí o tom, co tento termín znamená. Jako příklad cituji odpovědi dvou žáků:
„Výuka o mezilidských vztazích (chování, jednání lidí mezi sebou)“
„Výchova o chování člověka k druhým lidem. Empatie, komunikace, asertivita...“

2. **Slyšeli jste o etické výchově už někdy dříve? A kde?**

Třicet dva respondentů uvedlo, že pojem už dříve zaslechli, a to zejména na základní škole. Někteří uvedli, že jejich mladší sourozenci takový předmět ve škole mají. Pět lidí jej zná z televize.

Z odpovědí žáků je patrné, že mnoho z nich se s pojmem etická výchova setkalo již na základních školách, což koresponduje se skutečností, že tento předmět byl na základních školách zaváděn.

Uvádím zde dva příklady odpovědí žáků:

„Ano, ve školních novinách na ZŠ“

„Ano, na kroužku Rozmarýnu, to je spolek, který připravuje a pracuje s dětmi z dětských domovů“

3. **Jakým sociálním dovednostem se můžete v předmětu etická výchova naučit?**

Opět jsem vybral odpovědi, které se objevovaly nejčastěji:

- komunikaci s kolektivem
- porozumění ostatním
- naučím se sdělovat své názory
- naučím se něco o sobě i ostatních
- budu vědět, jak řešit různé problémy
- sblížím se se spolužáky
- budeme se k sobě chovat lépe

Opět mě překvapilo, jak zasvěceně a informovaně odpovědi žáků působily. Důkazem toho jsou následující odpovědi:

„Slušnosti, vstřícnosti, dobrým projevům a slušnému vychování, spolupráci, iniciativě“

„Dobrému vychování, chování k druhým, slušnosti, komunikaci, asertivitě, empatii, pomoc, přátelství a spolupráce.“

4. **Dovedete si představit výuku etické výchovy ve vaší třídě?**

Na tuto otázku odpovědělo 83 žáků „ano“. Čtyři „ne“ a zbytek „nevím“.

Nečekal jsem, že na těchto typech škol bude tolik kladných odpovědí na tuto otázku. Zřejmě i žáci samotní nepovažují současný stav vztahů a chování mladých lidí za uspokojivý.

Je ale třeba vzít v úvahu, že někteří žáci se s etickou výchovou nikdy nesetkali, a proto odpovědi na tuto otázku mohou být zkreslené.

5. **Bavila by vás výuka formou zážitkové metody (hry apod.)? Z jakého důvodu?**

I zde musíme zohlednit skutečnost, že se v našem školství forma zážitkové metody stále příliš nepoužívá a někteří žáci s ní nemusí mít osobní zkušenost. Nicméně žákům se tento nápad líbil. Důvody pro to jsou různé, nejfrekventovanější odpovědí bylo:

- nepřipadal/a bych si jako ve škole, byla by tam lepší atmosféra
- nebyla by to taková nuda, jak jiné předměty
- bylo by to zábavné a hodně bychom se zasmáli
- odpočinuli bychom si od učení
- hodně bychom si popovídali

Žáci zde dali najevo, že v nich ještě dřímá dětství a v hodinách by se do něj ještě velmi rádi vrátili. Následující odpovědi to velmi hezky ilustrují:

„Určitě ano, tato metoda je mnohem zábavnější, než metoda obyčejně praktikovaná během jiných hodin.“

„Ano, zapojili by se při výuce všechny děti a hodina by byla uvolněnější. Tuto výuku bych zavedla i na základních školách.“

6. **Myslíte si, že etickou výchovu může učit každý učitel? Jaké vlastnosti a schopnosti by měl mít učitel EV?**

Většina respondentů uvedla, že etickou výchovu může učit každý učitel, který má odpovídající povahové vlastnosti. Mezi nejčastějšími vlastnostmi uvedli tyto:

příjemný, přátelský, vnímavý, naslouchající, komunikativní, se smyslem pro humor, tolerantní, spravedlivý, hodný, chápavý, zvědavý a rozumný.

Objevil se ale i názor, že by vyučující měl mít určité speciální vzdělání pro tento obor.

Ze všech odpovědí jsem vybral tyto:

„Ne. Měl by být chápavý, umět se vcítit do druhých. Komunikativní, kreativní, společenský, přátelský, citově vyvinutý.“

„Určitě ne. Takový učitel by musel hodně dobře rozumět žákům a tomu, co je baví. Měl by být vtipný, vzdělaný a stát si za svým, rozumět tomu, že není jenom vzdělání.“

7. Myslíte si, že etická výchova může odpovídat na témata, která vás zajímají, ale jinde pro ně není prostor? A jaká témata to podle vás jsou?

Většina odpovídajících se shodla, že ano. Upozorňovali, že mnoho témat se ve škole přeskakuje, třeba jen z nedostatku času, a oni by se jim věnovat chtěli. Stěžovali si především, že dostávají málo prostoru k diskusi. Mezi tato témata patří např.:

- rasismus, xenofobie, menšiny
- vztahy
- sex, homosexualita
- šikana
- domácí násilí
- práce
- drogy
- osobní problémy

Zarážející na tomto výčtu je, že vše co se v něm objevuje, se vyskytuje už od základní školy v průřezových tématech OSV apod. Je zjevné, že se jim zřejmě opravdu nedostává takového prostoru, jaký by si vzhledem ke své naléhavosti a aktuálnosti zasloužily.

Jako příklad uvedu následující odpovědi na poslední otázku dotazníku:

„Ano, může odpovídat na zajímavé téma, např. rodina, kamarádi, vztahy atd.“

„Určitě by se nějaké zajímavosti našly. Zajímá mě chování lidí v určitých situacích“

2.2.4 Shrnutí analýzy dotazníkového šetření žáků SOŠ a SOU

Z odpovědí žáků vyplynulo, že většina z nich se nebrání myšlence zavedení předmětu etická výchova na jejich škole. Mnoho z nich si je vědomo toho, že neadekvátní chování některých žáků v hodinách, i mimo ně, snižuje kvalitu výuky a v některých případech dokonce činí čas strávený ve škole nepříjemným.

Výuka etické výchovy by jim dala možnost hovořit o otázkách a problémech, na které v jiných předmětech není dostatek prostoru. Tím by dostali možnost zlepšit vztahy v

kolektivu a atmosféru ve třídě. Navíc by uvítali učení pomocí zážitkové metody, která může oživit a zpříjemnit jednotvárnost školního dne, a pomoci žákům lépe se vcítit do situace druhých.

To, že většina žáků vzala vyplňování dotazníku vážně a poctivě odpověděla na všech sedm otevřených otázek, mě přesvědčilo o tom, že je toto téma skutečně zaujalo, a že by si zavedení etické výchovy na středních odborných školách a učilištích zasloužilo pozornost odborníků vzdělávacího systému v ČR.

2.2.5 Celkové shrnutí výzkumu

Ve svém výzkumu jsem použil metodu srovnávací analýzy částí ŠVP, které nejvíce souvisí s tématem etická výchova. Byly to personální a sociální kompetence a občanské kompetence a kulturní povědomí a dále průřezové téma Občan v demokratické společnosti. Srovnávací analýzu těchto aspektů ŠVP jsem provedl u tří kladenských škol a učilišť. Jedná se o SOŠ a SOU U Hvězdy, SOŠ a SOU nám. Edvarda Beneše a SOŠ a SOU Dubská.

Zjistil jsem, že ŠVP všech tří škol obsahují mnoho pojmů, které souvisí s etikou. Dá se říci, že každá škola víceméně převzala formulace z RVP, velice často doslova. Tyto formulace proto vyznívají jako prázdné fráze. Chybí jim přesvědčivost, neboť neukazují konkrétní způsoby a metody výuky etické výchovy.

Dále jsem použil metodu dotazníkového šetření. Jedním z hlavních cílů tohoto výzkumu bylo zmapovat názory a postoje k předmětu etická výchova. Z šetření bylo zjevné, že učitelé by ve velké většině výuku etické výchovy na své škole uvítali. Z odpovědí vyplývá, že učitelé si uvědomují důležitost sebepoznání, vztahů k ostatním, komunikace, asertivity a pozitivních hodnot. Je zřejmé, že etická výchova se jeví pedagogům jako určitá nenásilná forma prevence sociálně patologických jevů právě proto, že buduje u žáků tyto schopnosti a posiluje pozitivní osobnostní charakteristiky.

Mírně mě zklamal postoj pedagogů v otázce toho, jestli oni sami by byli ochotni etiku učit. Z reakcí učitelů vyplývá, že etická výchova chybí, lze to doložit i na faktu, že v ŠVP se formulace etická výchova nebo prosociální chování skoro nevyskytuje. Pouze v průřezových tématech a klíčových kompetencích se objevují formulace aktivit a výstupů, které však jsou velmi vágní a učitel je může těžko konkrétně začleňovat do výuky jednotlivých předmětů. A proto byl zarážející fakt, že více než čtvrtina dotázaných pedagogů nepovažuje za nutné, aby vyučující etické výchovy měl speciální kurz.

Řada skutečností, které vyplývají z mého výzkumu, potvrzuje to, co jsem o účelu etické výchovy uvedl v teoretické části práce. Většina žáků dokázala velmi dobře vystihnout, co by mělo být podstatou etické výchovy, jaká témata by se měla ve výuce rozhodně objevit. Dokázali i popsat, jaké morální kvality by měl mít učitel etické výchovy. Zde jsem se nezajímal o odbornou úroveň dotyčného pedagoga, ale chtěl jsem vědět, komu by žáci byli schopni důvěřovat.

Výsledky výzkumu, to znamená názor většiny učitelů, že současné formální i obsahové pojetí výuky etické výchovy je nedostačující, i celkově kladný postoj žáků k zavedení tohoto předmětu, potvrzují, že by bylo vhodné zavést etickou výchovu do všech středních odborných škol a středních odborných učilišť. Kromě výše zmiňovaného jsem prostudoval rámcové vzdělávací programy středních odborných škol a učilišť a nějaká – alespoň minimální – výuka k mravnosti v nich citelně chybí. Základní školy a gymnázia se mohou opřít alespoň o osobnostní a sociální výchovu, ale střední odborné školy nic takového nemají. Průřezové téma Občan v demokratické společnosti má sice několik styčných bodů s tématem etické výchovy, je jich však úplné minimum. Proto se domnívám, že zavedení etické výchovy je nanejvýš žádoucí.

3 Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo zjistit, jaké místo má výuka etické výchovy v našem školství a zda by bylo užitečné zavést etickou výchovu jako samostatný předmět na SOŠ a SOU.

Ve své práci jsem zdokumentoval, že postavení etické výchovy v našem školství je nejednoznačné. Na většině základních škol byla zavedena od roku 2010, ale pouze jako nový doplňující vzdělávací obor. Na některých základních školách a gymnáziích je výuka EV nabízena formou volitelného předmětu. Na středních odborných školách a učilištích však etická výchova není uspokojivě začleněna do kurikula, ačkoliv právě na těchto školách je výskyt problémových žáků velmi vysoký.

Ve svém výzkumu jsem doložil, že zavedení etické výchovy jako samostatného předmětu na SOŠ a SOU je žádoucí. Jsem si vědom, že jde o dílčí výzkum, a z tohoto důvodu bych doporučil se této problematice dále věnovat, zejména se zaměřit na pozitivní zkušenosti ze zemí, kde se etická výchova již vyučuje.

4 Resumé

Předmětem mé bakalářské práce je výuka etické výchovy na SOŠ a SOU. V teoretické části jsou vysvětleny základní termíny, zmapován stávající stav výuky etické výchovy na různých typech škol a popsány zkušenosti s výukou etické výchovy.

V praktické části je provedena srovnávací analýza těch částí školních vzdělávacích programů, které s etickou výchovou úzce souvisejí. Jedná se o srovnání dvou klíčových kompetencí (personální a sociální kompetence, občanské kompetence a kulturní povědomí) a průřezového tématu Občan v demokratické společnosti. Dále bylo provedeno dotazníkové šetření na třech různých SOŠ a SOU v Kladně. V tomto šetření participovalo 52 učitelů a 92 žáků. Výzkum byl zaměřen na hodnocení stávajícího rozsahu výuky etické výchovy na SOŠ a SOU.

The subject of my thesis is teaching ethics in secondary technical schools and vocational schools. In the theoretical section I explain the basic terms, map the current state of ethics teaching in different types of schools and describe the experience with teaching ethics in the Czech Republic.

In the practical part a comparative analysis of parts of school education programs, which most relate to ethical education, is made. This is a comparison of two key competencies (personal and social competences, civic competence and cultural awareness) and cross-cutting theme " A citizen in a democratic society". In addition, a survey was carried out at three different secondary technical and vocational schools in Kladno. 52 teachers and 92 pupils participated in this research. The research was aimed at assessing the current extent of ethics teaching in the secondary technical schools and vocational schools.

5 Seznam zkratk:

BP.....bakalářská práce

DVO.....doplňující vzdělávací obor

EV.....etická výchova

MŠMT.....Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

OSV.....osobnostní a sociální výchova

RVP.....rámcové vzdělávací programy

SOŠ.....střední odborná škola

SOU.....střední odborné učiliště

SPŠ.....střední průmyslová škola

SPŠSE.....střední průmyslová škola strojní a elektrotechnická

SŠ.....střední škola

ŠVP.....školní vzdělávací programy

ZŠ.....základní škola

6 Seznam literatury:

BELZ, Horst. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení: východiska, metody, cvičení a hry*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-479-6.

DOROTÍKOVÁ, Soňa. *Profesní etika učitelství*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2003. Školský management. ISBN 80-7290-102-8

EYRE, Linda a Richard M EYRE. *Jak naučit děti hodnotám*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-275-1.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*, Vyd. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Vyd. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.

HASS, Aaron. *Morální inteligence: Jak rozvíjet a kultivovat dobro v nás*. 1. vyd. Praha: Columbus, 1999. ISBN 8072490109.

HEJNA, Dalibor. *Etická výchova*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2006. ISBN 80-704-4750-8.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vydání 1. Praha: Grada Publishing, 2007, 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

Interaktivní rozvoj klíčových kompetencí: metodika a aktivity v průřezových tématech : osobnostní a sociální výchova a multikulturní výchova. Vyd. 1. Fryšták: Dům Ignáce Stuchlého SKM, 2008. ISBN 978-80-254-1956-4.

JANOTOVÁ, Helena, Karel SCHELLE a Ilona SCHELLEOVÁ. *Profesní etika*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-868-6142-2.

JIRÁSKOVÁ, Věra. *Základy společenských věd: pro učitele učitelů - studenty pedagogických fakult, pro učitele středních škol a jejich žáky*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-29-5.

KORIM, Vojtech. *Premeny etickej výchovy v európskom kontexte*. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2008. ISBN 978-80-8083-661-0.

LENCZ, Ladislav. *Pedagogika etickej výchovy: výchova k prosociálnosti*. 4., ur. vyd. Bratislava: Metodické centrum, 1998. ISBN 80-8052-026-7.

PIŤHA, Petr. *Výchova, naděje společnosti*. Vyd. 1. České Budějovice: Poustevník v nakl. Studio Gabreta, 2006. ISBN 80-86610-18-7.

WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie: [myšlenky a všední život 34 velkých filosofů]*. Ve Votobii vyd. 2. Překlad Jiří Horák. Olomouc: Votobia, 1995. ISBN 80-719-8015-3.

7 Seznam internetových odkazů:

- [1] [Www.msmt.cz/vzdelavani/kurikulum-eticka-vychova](http://www.msmt.cz/vzdelavani/kurikulum-eticka-vychova).
Www.msmt.cz/vzdelavani/kurikulum-eticka-vychova [online]. [cit. 2012-04-16].
- [2] [Www.eduin.cz/tiskove-zpravy/povinna-eticka-vychova-je-krok-spatnym-smerem/](http://www.eduin.cz/tiskove-zpravy/povinna-eticka-vychova-je-krok-spatnym-smerem/).
[online]. [cit. 2012-04-16].
- [3] [Www.vuppraha.cz/poradna](http://www.vuppraha.cz/poradna). [online]. [cit. 2012-04-20].
- [4] [Http://clanky.rvp.cz/clanek/c/G/9639/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-gymnazia.html/](http://clanky.rvp.cz/clanek/c/G/9639/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-gymnazia.html/). [online]. [cit. 2012-06-19].
- [5] www.msmt.cz/vzdelani/ramcove-vzdelavaci-programy-zaslani-do-vnejsiho-pripominkoveho-rizeni, [online]. [cit. 2012-04-23].
- [6] [Www.komenskeho.cz/doc/etika-clanek-moderni-vyucovani.pdf](http://www.komenskeho.cz/doc/etika-clanek-moderni-vyucovani.pdf). [online]. [cit. 2012-04-23].
- [7] [Www.msmt.cz/vzdelavani/seznam-skol-s-vyukou-eticke-vychovy](http://www.msmt.cz/vzdelavani/seznam-skol-s-vyukou-eticke-vychovy). [online]. [cit. 2012-04-23].
- [8] [Www.ucitelskenoviny.cz/index.php?archivaclanek=1091](http://www.ucitelskenoviny.cz/index.php?archivaclanek=1091). [online]. [cit. 2012-04-24].
- [9] [Www.diskuze.rvp.cz](http://www.diskuze.rvp.cz). [online]. [cit. 2012-04-24].
- [10] [Www.projekt-otevreno.cz/admin/priloha/original/01_dotaznik_eticka_vychova_2011_vyhodnoceni.pdf](http://www.projekt-otevreno.cz/admin/priloha/original/01_dotaznik_eticka_vychova_2011_vyhodnoceni.pdf). [online]. [cit. 2012-04-25].

8 Přílohy

1. Dotazník pro pedagogické pracovník SOŠ a SOU
2. Dotazník pro žáky

Dotazník pro pedagogické pracovníky SOŠ a SOU

- 1. V čem spatřujete největší přínos etické výchovy?**

- 2. Myslíte si, že stávající rozsah výuky na SOŠ a SOU, které vede žáky ke správnému osvojení a chápání morálních hodnot, je dostačující?**

- 3. Myslíte si, že etická výchova může sloužit jako prevence sociálně patologických jevů? Jakým způsobem?**

- 4. Které faktory podle Vás nejvíce ohrožují mravní vývoj mládeže?**

- 5. Domníváte se, že etickou výchovu může učit každý učitel nebo jen speciálně vyškolený odborník? (Uveďte prosím důvody.)**

- 6. Byl byste ochoten/ochotna doplnit si vzdělání a učit etickou výchovu? (Uveďte, prosím, důvod)**

- 7. Jaké žádoucí vlastnosti a schopnosti může podle Vás etická výchova ve škole v dětech rozvíjet? Co jim může nabídnout?**

Dotazník pro žáky SOŠ a SOU

- 1. Jak rozumíte pojmu etická výchova?**

- 2. Slyšeli jste o etické výchově už někdy dříve? A kde?**

- 3. Jakým sociálním dovednostem (dovednosti v mezilidských vztazích) se můžete v předmětu etická výchova naučit?**

- 4. Dovedete si představit výuku etické výchovy ve vaší třídě?**

- 5. Bavila by vás výuka formou zážitkové metody (hry apod.)?
Z jakého důvodu?**

- 6. Myslíte si, že etickou výchovu může učit každý učitel? Jaké vlastnosti a schopnosti by měl mít učitel EV?**

- 7. Myslíte si, že etická výchova může odpovídat na témata, která vás zajímají, ale jinde pro ně není prostor? A jaká témata to podle vás jsou?**